

Thói "ăn" n p " " c a ng i Vi t qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyễn Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

Phong cách ăn uống, nói năng gì m t v trí vô cùng quan trọng trong truyền thống phong tục, lễ giáo của người Việt.

Không biết có phải do hoàn cảnh như ăn thì u m c t xa xa, mà người Á đông nói chung, người Việt nói riêng, đều biết quan tâm tới miếng ăn.

Ăn không phải chỉ để sinh tồn, mà còn để hưởng thụ: Ăn để ng du t khoái. Ăn cho s ng miếng cái đã, m y chuy n khác tính sau.

Đâu lúc nào, m t mình hay nh u mình, cũng th y ăn. Thui th i, tr tr i nhà, l c l i coi có cái gì ăn cho đ bu n. Ra đ ng, đi ch i hay lo vi c, tr c hay sau gì cũng ph i ki m cái gì đ n b ng. Ăn sáng, ăn trưa, ăn chiều, ăn tối, ăn khuya. Vì vậy, trong tiếng Việt có vô số đ ng t đôi đi chung với "ăn". Đi m này không th y có trong ngôn ngữ của các dân tộc khác.

Nh ng "ăn" nh u khi l i không có nghĩa là "ăn", m i l !

T h p đình đám, l l t gi t t, người mình nói "ăn c i", "ăn t t", "ăn gi ", "ăn cúng", "ăn đám ma", ... T "ăn" trong nh ng nhóm ch này rõ ràng là hành đ ng đ a th c ph m vào miếng, nhai r i nu t, không thoát đi đâu đ c. Gi ng nh "ăn" trong "ăn khín", "ăn ch c", cũng là "ăn", nh ng hàm ý không m y t t, t i ăn không ai m i, ho c có m i nh ng sau đó l i nh i c móc sau l ng: "Cái th ng đó a t i nhà mình nh m gi c m đ ăn khín mà không biết m c c !" Nh ng "ăn ch c" trong thành ngữ "ăn ch c n m ch " l i ng ý: kiên nh n ch đ c gi i quy t m t v n đ gì đó. Có l b t ngu n t xa: m i khi dân chúng t nh ng n i xa xôi có vi c t i nhà quan ch , t nh, t kinh thành, th ng đem theo đ ăn th c u ng đ lót b ng, vì biết ch c th nào cũng ph i ch đ i lâu l c, l m khi dăm ba ngày liên t p; ăn đ ch c ch t i l t đ c vô h u quan l n.

Phong cách ăn uống, nói năng gì m t v trí vô cùng quan trọng trong truyền thống phong tục, lễ giáo của người Việt. Con cái, đều biết là con gái (vì th i xa không đ c t i tr ng), đ c cha m d y cho "h c ăn, h c nói, h c gói, h c m ", coi nh nh ng chu n m c đ x th và giao ti p trong gia đình, h hàng và ngoài xã h i. Nghĩ r ng, th y b n món "công, dung, ngôn, h nh" đ c gói ghém g n nh tr n v n trong đó. (T i đây, người Việt xin đ c m d u ngo c, đ t đ u h i l n v nghĩa đen và nghĩa bóng của c m t "h c gói, h c m" trong thành ngữ này. T đi n Việt ng có vài cách gi i thích khác nhau, không biết th c h ra sao?). V y, "ăn" khi đi chung với "nói" đ c hi u là đ i đ i, c x . Nh ng khi c p kè v i "nh u", tu theo cách nói, l i có nghĩa hoàn toàn khác: "Chuy n v ch ng người ta không ăn nh u gì t i mình, mình xía vô đâm ra m t lòng." Đ đây, không biết vì n i ni m tr c tr gì mà "ăn nh u" c ng quy t chia tay, không còn luy n ti c chút đ v nào của "ăn uống, nh u nh t" n a, đ c i trang, đ i l p thành "dính líu,

Thói "ăn" n p " " c a ng i Vi t qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyễn Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

dính dáng". L, nh ng không l n!

Chuy n l n ch th c s x y ra, khi "ăn"... l chung ch v i "n m". M quát con gái: "H, cái gì? B đui hay sao mà mày ăn n m v i cái th ng tr i đánh thánh đâm, l u manh láu cá đó? Tr i i là tr i, con i là con!" Nh t đ nh là ph i có "ăn" vô đây thì "n m" m i tr n nghĩa "t ng t u" c a nó, và đ c dùng đ ám ch nh ng tr ng h p chung đ ng xác th t không chính th c. V ch ng v i nhau, không ai (ho c không nên) nói "ăn n m", mà nói "ăn ". Khi ng i v r ng r ng n c m t trách c : "V ch ng mình ăn v i nhau b y m t con, không còn tình cũng còn nghĩa, mình n lòng nào ăn n m v i con . Bây gi , nó chang bang m t b ng, em bi t ăn nói sao đây v i con cái?" Nghe th ng xót bi t m y! Và, "ăn nói" trong tình hu ng này, có thêm nghĩa "gi i thích, làm sáng t ", đ đây là lý do t i sao cái b ng ch không đ ng càng ngày càng phình l n m t cách vô cùng khó hi u.

Chuy n qua "ăn v ng". Nghĩa đen ý nói "gi i quy t cái đoi m t cách lén lút": "Nhà tôi có t t ăn v ng ban đêm, khuya nào cũng th c đ y, xu ng b p l c c m ngu i." Chuy n không sao c . Nh ng t i lúc nàng nghi n rằng tr o c nh cáo: "Tôi nói cho anh bi t, anh mà lén tôi đi ăn v ng, tôi bi t đ c, đ ng có trách tôi ác!" Và, t i khi b n gái tr môi nhún m r tai nhau: "Ai kêu, ăn v ng không bi t chùi mép, b v đ u i ra kh i nhà, đáng đ i!", thì chuy n đã... m c trắng sao, đang t i thành sáng tr ng; hành đ ng "ăn v ng" tr m t, ch còn đ c nh t m t nghĩa bóng: "Đã có gia đình, còn đi ngo i tình."

Tr c ti p hay gián ti p cùng nghĩa v i "ăn", trong ti ng Vi t có "ăn xin", "ăn mày": "Xin" ng i khác đ có mi ng ăn, đ sinh s ng (ch "mày" trong "ăn mày" ng ý gì, có dính dáng gì t i "mày c", "mày gh " hay không, ng i vi t không rõ.) Không riêng gì Vi t nam, mà kh p n i trên th gi i, đ u có ng i ăn mày. Th m chí, nh Vi t nam, có c làng s ng b ng ngh ăn mày, t đ i cha t i đ i con. "Ăn mày", vì v y, nghi m nhiên tr thành cái ngh . Đ r i, t "ngh " chuy n ra "ngh i p", đầu m y h i. Sinh ra, v ng nghi p "ăn mày", cu c đ i h n nhiên rách, rách l m. Đâu m y ai nh đó mà "ăn nên làm ra"?

Pháp, tin m ng có trang "Ăn mày văn ch ng", nghe r t "n t ng". Nh ng cá nhân tôi không th u đáo hai ch "ăn mày" đ đây hàm ý gì. Văn ch ng ch nghĩa là t ng ph m c a ngôn ng dành cho t t c chúng ta, nào ph i s h u riêng ai đ mình xin x hay đem b thí cho ng i khác!

Qua t i các đ ng t "ăn c p", "ăn tr m", "ăn c p" thì đ t nhiên "ăn" không còn ý nghĩa là hành đ ng gi i quy t cái đoi n a (hay có, nh ng r t gián ti p), mà: l y c a ng i khác làm c a riêng.

Ca dao có câu:

*Con i h c y ngh cha,
M t đêm ăn tr m b ng ba năm làm.*

Thì ra, không ph i ch có ngh "ăn mày", có c ngh "ăn tr m" n a kia. Và, cái ngh này h a h n m t t ng lai sáng s a h n nhi u. "Ăn tr m" trúng m , tr i , "thu nh p" ngang ng a t i ba năm làm. Nghe b t ham!

Dĩ nhiên, đã là ngh thì ph i có tr ng c dào t o, đ h c viên rành r bài b n sáu câu mùi m n sau khi t t ngh i p h c đ ng "ăn xin", và có chi n thu t ti n thoái g n gàng, êm th m, không đ

Thói "ăn" n p " " c a ng i Vi t qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyễn Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

l i d u v t khi thành tài "ăn tr m". Theo h c tr ng c đ đây, h c viên không c n ghi danh, đóng l phí, cũng không nên hy v ng s có ngày đ c... b ng vàng ghi tên. T t c mánh mung đ c "s ph" ch giáo cho "đ t", và h n là... lén lút theo truy n th ng dân gian truy n kh u, cha truy n con n i. Vì v y, không th y l u l i sách v , tài li u gì, đ h u b i đ a lên tin m ng cho ng i vi t... ti n vi c tra c u.

Trong văn ch ng, n sĩ Trúc Giang t thú trong h i ký "Tình yêu nuôi tôi l n", đã "ăn c p thì gi c a con, c a ch ng đ vi t truy n, đ làm th ". Đ ng t "ăn c p" đ c ch bi u t ng hoá, s d ng n d r t khéo, đ c nghe ái ng i, không bi t r i ch có... b sao không, có b ch ng con th a ra toà ph t v hay tù t i gì không?

Trong khi "ăn c p" và "ăn tr m" mang nghĩa lén lút, l ng l , l m lét l y "c p" và l y "tr m" c a ng i khác làm c a riêng, thì "ăn c p" là dùng võ l c l y công khai, nhi u khi s d ng c dao găm, súng đ n đ t c đ t cho b ng đ c.

*Con i nh l y câu này,
C p đêm là gi c, c p ngày là quan.*

Kh cho dân mình quá! Nh ng không ph i ch có kh không đâu, cũng có tr ng h p dân chúng nh c p mà s ng. Th i x a, Tâ có anh hùng Robin Hood, Tâu có "108 anh hùng L ng S n B c". R i thay, ch s ng... o, vì các v anh hùng th o kh u nêu trên toàn là nh ng nhân v t huy n tho i. Th i nay, tin m ng loan tin, M có anh qu n lý ngân hàng "v a b tuyên án 41 tháng tù giam vì t i đã l y ti n m t s tài kho n c a 'ng i giàu' bù vào tài kho n c a 'ng i nghèo' t i ngân hàng n i anh ta làm vi c." Khi b phát giác, anh đ c các nhà tâm lý h c ch n b nh, r ng anh m c ph i "h i ch ng Robin Hood". Dù v y lu t s v n không c u vãn cho anh đ c tr ng án. y, ngoài "h i ch ng ăn c p", còn có thêm "h i ch ng ăn c p" n a kia! Bi t đâu ch ng, dám có c "h i ch ng ăn ch c, ăn kín" n a, mà khoa tâm lý h c ch a tìm ra!

Đàn bà, con gái khi không có gì ăn, t i t i ra đ ng ăn... s ng, ri t thành chuyên nghi p: mang danh "gái ăn s ng", không đ c ai th ng h i, mà còn bêu r u. Th i đ i bây gi , đàn bà, con gái không còn đ c quy n hành ngh này n a, c nam gi i và, bu n thay, ngay c thi u niên nam n cũng nh y vô c nh tranh. Còn đ ng t "ăn đêm", tôi nghĩ, không h n đ ng nghĩa v i "ăn s ng", mà g n v i "ăn khuya" h n. Ngoài ra, còn đ c dùng đ ch "hành đ ng đi ki m m i trong đêm t i" c a muông thú, nh trong bài đ ng dao ru con:

*Con cò mày đi ăn đêm,
đ u ph i cãnh m m, l n c xu ng ao...*

m nh ho c vai v l n, ng i mi n B c nói "b t n t", ng i mi n Nam dùng đ ng t "ăn hi p", th ng nghe tr con hài t i l n nhau: "Th a cô, trò A ăn hi p con, m n con c c gôm, con đòi không ch u tr , còn kí đ u con n a!"

Khi có k th a c "chôm" c a, ho c đ i anh hùng h o hán ra tay tr c, r i hùa theo l y, ng i Vi t mình nói "ăn hôi". "Ăn tàn" trong thành ng "theo đóm, ăn tàn" cũng có nghĩa t ng t nh v y: "Cái th ng đó là h ng ng i 'theo đóm ăn tàn', không hi u sao m y ăn v i nó t i sáu m t con!" Nghe hèn l m. Còn "ăn mót" nghe l i th y t i: "V ch ng nó chuyên môn ăn mót lúa c a

Thói "ăn" nọp " " cọ a ngọọ i Viẹt qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyễn Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

ngọọ i ta mà sọ ng", và chọ ng có gì đáng hãnh diẹn, vọ y mà tọ c ngọ có câu:

Mu n ă n c m ngon, y con nhà đi mót.

Mu n ă n canh ng t, y con nhà b t cua.

Câu đọ u, tôi không biẹt phọ i hiọ u sao cho đúng. Có ọ ọ đây không họ n chọ nói chuyẹn đi mót lúa đem vọ nọ u cọ m? Và cọ hai câu hàm ý bóng gió, khuyên ngọọ i đọ i nên biẹt chọ n ý trung nhân cho đúng... tâm nguyẹn n "ăn uọ ng" chẳng?

Còn "ăn" trong "ăn quọ t" nguyên thuọ họ n có nguẹn gọ c "ăn xong, ọ nh mọ t, không trọ tiẹn". Vọ sau đọ c dùng chung cho mọ i trọ ng họ p, khi tiẹn bọ c không đọ c thanh toán sọng phọ ng. Hai bà chọ nọ khuyên nhọ nhau: "Chọ coi chọ ng cái thọ ng cha X, bọ n mọ t nó bọ nh bao vọ y chọ chuyên môn mọ n tiẹn rọ i ăn quọ t." Nhọ ng khi "ăn" cọ p kẹ vọ i "vọ ", ngọ nghĩnh thay, "ăn" bay mọ t nghĩa gọ c. "Ăn vọ " là tiẹn xọ o thọ ng thọ y ọ tâm lý lì ọ m cọ a trọ con và... cọ u thọ đá banh. Nhiọ u bà mọ thọ ng than phiẹn: "Thọ ng út nhà tôi, mọ i ọ n đòi gì không đọ c là lă n ra ăn vọ , khóc lóc thọ m thiẹt, thọ y ghê ọ m!" Hoọ c: "Cọ u thọ Y cọ tình ăn vọ , thay vì đọ c quọ phọ t đọ n, ọ i bọ trọ ng tài phọ t vọ thọ vàng." "Ăn" trong trọ ng họ p này, có ọ gián tiẹn p ngọ ý "cọ u thọ ng, đọ đọ t đọ c mọ c đích" chẳng?

Tọ ng tọ nhọ trong chuyẹn bài bọ c. Vọ chọ ng Năm Chuọ t sọ ng bọ ng nghọ "bài ba lá". Ngày nào đi làm vọ , anh Năm cũng bọ vọ vọ n họ i: "Bọ a nay ăn thua sao rọ i?" Không chọ y đi đâu, "ăn" ọ đây đọ ng nghĩa vọ i "thọ ng". Giẹn ng nhọ trong thành ngọ "ăn thua đọ ", có nghĩa "so tài đọ sọ c cho tọ i lúc thọ ng thua mình bọ ch mọ i thôi": "Tọ Lùn là tay anh chọ thuọ c họ ng đọ c tiẹn, vọ y mà gan cùng mình, dám ăn thua đọ vọ i đọ cọ m Hai Búa, không sọ sọ t càng gậy gọ ng sao ta!" Hoọ c trong "ăn gian": Gian ọ n đọ thọ ng. Nhọ ng nhiọ u khi còn đọ c sọ đọ ng thay cho "gian đọ i": "Cô hoa họ u ăn gian chiọ u cao, cao có 1 thọ c 55 thôi mà dám nói cao tọ i 1 thọ c 72. Thiẹt, xọ o họ t ý!" Chuyẹn n nhọ . Còn có ngọọ i "ăn gian" trí thọ c nọ a kia! Hãy nghe chọ em bọ n gái tâm sọ vọ i nhau: "Chọ ọ y nó vọ làm chọ ng, mọ i biẹt nó là đọ a ăn gian bọ ng cọ p, đi du họ c Liên-xô chọ đọ c bọ ng phó tiẹn sĩ thôi, mà dám khoe mình là tiẹn sĩ, nghe có tọ c không?"

Có ai muọ n đọ n mọ t, cọ nh cáo kọ khác, chọ cọ n đeo vũ khí, đọ n đọ c cho "ăn" là đọ : "Nói cho mọ y biẹt, chọ có đọ ng vô con nhọ đó, chọ ng nó cho mọ y ăn dao tọ c thì!" Hoọ c khi đi chung vọ i nhọ ng hành đọ ng không mọ y nhọ nhàng nhọ "tát", "đọ m", "đá", v.v... thì "ăn" có nghĩa "nhọ n lănh, lănh ọ y họ u quọ " không mọ y êm đọ p. "Con bé coi vọ y mà đọ , tao chọ mọ i khọ u mông mọ t cái nhọ họ u, đã bọ nó cho ăn tát." Đọ i vọ i trọ con, ăn gì cũng thích, chọ không họ o mọ y món "ăn đòn", "ăn roi", "ăn chọ i lông gà", v.v... mà thôi.

Gọ p trọ ng họ p bà mai đọ a ọ nh cho anh chàng kiọ m vọ coi mọ t, thông theo câu nói: "Tọ i con nhọ chọ p hình không ăn ọ nh, chọ ngoài đọ i cọ ngọ coi đọ p gái ọ m, chú à!"; hoọ c có ai đó chọ c ọọ i xuýt xoa: "Cô đào X lúc nhọ té thùng đĩnh, mọ t rọ nhọ tọ ong, vọ y mà phọ n son lên sânh khọ u, ăn đẹn đọ sọ !"; tọ "ăn" mọ t bẹn nghĩa gọ c, mà có nghĩa "thích họ p, hoà họ p" vọ i kọ thuọ t chọ p ọ nh, trong "ăn ọ nh", cũng nhọ vọ i ánh đẹn sânh khọ u, trong "ăn đẹn".

Nghĩa cũng gọ n nhọ vọ y, ngọọ i Viẹt nói "ăn nhọ p", thọ ng đọ c sọ đọ ng khi đàn ca hát xọ ng, và "ăn khọ p" đọ chọ trọ ng họ p nói năng, hành đọ ng sao cho họ p lý, không mâu thuẹn nhau. Anh đọ n em đi quán bia ôm, trọ c khi vọ nhà, đọ n dò thọ ng em: "Má họ i, mọ nhọ nói là mình đi

Thói "ăn" n p " " c a ng i Vi t qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyễn Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

ăn sinh nh t cho ăn kh p, không thôi b đánh cho nát dít!"... Cùng nghĩa nh v y, nh ng đi đôi v i ti ng... n c ngoài, Vi t ng có đ ng t "ăn r", v i "r" đ c phiên âm t jeu (trò ch i, cu c ch i) c a ti ng Pháp mà ra. "Tr i i, ch em nhà Williams ch i qu n v t đôi ăn r v i nhau h t s c." L đ ng nhiên, cách nói này ch b t đ u thông đ ng t khi có m t ng i Pháp, thành th, cũng nh trong gi i có... ăn h c.

Ph n trên có nh c t i đ ng t kép "ăn ", ngoài ý nghĩa "đ i s ng v ch ng" còn hàm ý ch "cách x th, đ i đ i" v i nhau, nh trong tr ng h p v Năm Chu t than th cùng ch ng: "Lúc nào v ch ng mình cũng ăn hi n lạnh, ph c đ c, mà sao nghèo hoài h ng bi t!", nh ng khi ng i m x ng gi ng v i anh con trai đã ngoài năm m i mà v n còn đ c thân: "M y c ăn keo ki t nh v y, có chó nó l y m y làm ch ng." Ho c khi cô con gái l c đ u nguây ngu y: "Con không ng anh y đâu, ng i gì mà ăn đ dáy nh heo!", nghĩ k, th y ra "ăn " đ i nghĩa hoá thành "thói ăn n p " hoàn toàn có tính cách cá nhân, không đ ng ch m gì t i ng i khác.

Thành ng Vi t nam có vô s câu liên quan t i "ăn". "Ăn không", ti ng mi n Nam, cùng nghĩa v i "ăn v", ti ng mi n B c, ý nói, ch ăn món chính, không kèm theo c m, cháo, v.v... Khi đi chung v i "ng i r i", thành "ăn không ng i r i", có nghĩa "r i vi c", nh ng không m y t t, g n nh "vô tích s": "T khi anh y b mu i voi chích t i gi, su t ngày nh ăn không ng i r i, bí r m t ch, th y chán l m!"

"Ăn x i", v i tr ng t "x i" ("qua loa, tầm t m", thí d : cà pháo mu i x i), thu n ti ng B c, đi chung v i " th" (" ng n h n, nh t th i, có giai đ n"), thành "ăn x i th": nghĩa đen ý nói k nào ăn v i ai đó m t th i gian ng n đ tr c l i, nghĩa bóng ám ch h ng ng i ch bi t l i đ ng, b c tình b c nghĩa. Truy n Kí u có đ n, khi chàng Kim l i l buông l i ong b m (ngôn ng hi n đ i nói là "th d") đòi... ăn n m, nàng Kí u bèn th th x ... Nho và thành ng c nh giác:

Ph i đ i u ăn x i th,

Ti t trăm năm, n b đi m t ngày!

Rõ là nàng Kí u đ c V ng ông V ng bà đ y cho "h c ăn, h c nói, h c gói, h c m" khéo thì thôi!

Khi đ ng tr tr i m t mình, " " có nhi u nghĩa, và không ph i ch gi vai trò đ ng t: "Anh l i đây v i em t i nay nghe! m t mình, em s ma quá hà!", mà cũng có th là gi i t ch đ nh xu t x, v trí: "Cô y quê m i lên, nên a đi chân không trong nhà."

Khi " " k t b n v i "đ u", có nghĩa "s ng nh, s ng c y" vào ng i khác. V i "đ", ho c v i "ng i" thành "ng i ": "t i s ng chung đ giúp vi c nhà có lãnh l ng". "Con nh đó đ d i quê lên Sài gòn đ u nhà bà con, ch ki m ra ch đ ." V i "v y", theo tôi, có hai nghĩa: "v": đ c thân, không l p gia đình" (có t đ i n ghi thêm, "v" cũng còn có nghĩa nh "goá"). Ho c, "v": sau khi v ho c ch ng ch t, không l y ng i nào khác." V.v... và v.v... T u trung, trong t t c nh ng tr ng h p nêu trên, " " có nghĩa "hoàn c nh gia đình".

Trên có nh c t i "ăn không", v i " " ta có " không": r nh r i, không làm gì c. "Nhân lúc v c, thi sĩ không, bèn l y gi y vi t tí toáy làm th tình gi đ ng nh t trình." T i đây, ta có thêm

Thói "ăn" n p " " c a ng i Vi t qua cách nói

Tác Giả: Ngô Nguyên Dũng

Chúa Nhật, 04 Tháng 3 Năm 2012 13:23

" c ": hoàn c nh, th i gian sau khi sinh n , c n kiêng c .

Th i tr c, thi sĩ trào phúng Tú M có làm bài th t a đ : "S cô c".

... Nh ng r i m t sáng mùa thu,

Ng i ta th y v ni cô s ng sùng.

B ng đeo cái tr ng cà rùng,

Đ n nhà th ng đ tìm phòng khai hoa ...

"Ăn" v i " ", tóm l i, th ng đi đôi v i nhau nh hình v i bóng, nh đũa có đôi, nh môi răng, mi ng l i đ c thù h ng v ngôn ng c a ng i Vi t. Ng i vi t xin đ c k t thúc bài ti u lu n đ đây v i câu ca dao "h u hi n đ i" t biên t ch :

Ăn có đũa, có đôi.

B u i, khéo gi tr n đ i có nhau.